

експертизи законопроектів, що на пряму послугує залученню громадян та їх об'єднань до процесу управління державними справами та гарантуванню відповідності законодавства інтересам суспільства. Таке обговорення можливе як при розробці законопроекту (на цьому етапі воно надасть змогу дослідити актуальність питання та ставлення суспільства до можливих рішень), так і під час розгляду закону парламентом аж до його підписання.

Реалізація конституційно закріплених прав на основі запровадження ефективних механізмів залучення громадян до участі у законотворенні слугуватиме розвитку політичної культури, політичної та правової освіти громадян, сприятиме утвердженню демократичних цінностей і формуванню дієвих правових засад громадянського суспільства в Україні.

**Богачова Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу теорії та практики законотворчої діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України, Заслужений юрист України.*

УДК 340.12

Тарас Гарасимів *

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ: МОМЕНТИ ІСТОРІОГРАФІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена розкриттю девіантної поведінки людини – надзвичайно важливої проблеми для сучасного вітчизняного транзитивного суспільства, суто правові системи якого доводять слабку спроможність дієво впливати на девіантну особистість.

Ключові слова: девіантна поведінка, людина, особистість, людська поведінка, соціальна поведінка, людська життєдіяльність, детермінація поведінки, етологія, біологізаторська концепція.

Гарасимив Т. З. Философско-правовые проблемы девиантного поведения человека: моменты историографии исследования.

Статья посвящена раскрытию девиантного поведения человека – чрезвычайно важной проблемы для современного отечественного транзитивного общества, сугубо правовые системы которого доказывают слабую способность действительно влиять на девиантную личность.

Ключевые слова: девиантное поведение, человек, личность, человеческое поведение, социальное поведение, человеческая жизнедеятельность, детерминация поведения, этология, биологизаторская концепция.

Harasymiv T. Z. Philosophy of the Deviant Behavior of People: Moments of the Historiography of the Research.

The author elucidate the deviant behavior of people – very important issue for modern national transitional society, purely legal systems of which show weak ability to effectively influence the deviant personality.

Keywords: deviant behaviour, human, personality, human behaviour, social behaviour, human vital ability, behaviour determination, ethology, biologicalizational concept.

Дослідження девіантної поведінки актуалізується у зв'язку з перманентним перебігом соціально-економічних і громадсько-політичних кризових явищ у суспільному житті нашої країни. Через об'єктивні та суб'єктивні обставини історичного, ситуаційного аспектів поведінка людей, соціальних груп, громадських спільнот доволі часто відхиляється від прийнятих і чинних соціальних норм, у тому числі й норм права. У різні періоди життя суспільства такі відхилення можуть набувати масового характеру, тим самим ніби показуючи, що соціальні інститути, покликані контролювати виконання соціальних норм, більшою чи меншою мірою не справляються зі своїми функціональними обов'язками. Це можуть бути інститути держави, церква, громадська думка, партійні органи тощо. Особливу стурбованість викликає стан суспільства у періоди згаданих криз, реалізації непродуманих соціальних експериментів, соціальних проектів і радикальних реформ.

Актуальність дослідження даної теми зумовлено низкою факторів. По-перше, сучасний стан

українського суспільства загалом характеризується економічною, демографічною, соціальною і політичною нестабільністю, що призводить до зростання кількості проявів девіантної поведінки та зміни її якості, про що свідчать статистичні дані різноманітних державних інститутів, отримані в результаті проведення соціологічних досліджень. По-друге, внаслідок напруженої і нестійкої, насамперед політичної ситуації в суспільстві девіантна поведінка, котра раніше проявлялася у значно менших масштабах, починає переростати в кримінальну, злочинну поведінку. Нині деякі засоби масової інформації, зловживаючи свободою слова, пропагують «романтику» кримінального життя, різні форми насильства, популяризують образ «легкого» життя, гедонізм, пристрасть до грошей, наживи тощо. По-третє, з кожним роком зростає кількість неповнолітніх, які вживають алкогольні напої, наркотичні речовини, що також призводить до погіршення криміногенної ситуації в країні. По-четверте, зростає апатія, соціальна незахищеність громадян, котрі поповнюють контингент так званої «групи ризику».

Метою даної статті є філософсько-правові проблеми девіантної поведінки людини, а також моменти історіографія даного наукового дослідження.

Поняття «поведінка» – багатогранне полідисциплінарне поняття, оскільки є предметом дослідження низки гуманітарних наук (філософії, психології, соціології, медицини, демографії тощо). Отже, сутність поведінки вивчають соціологи, психологи, філософи тощо.

У сучасній психології термін «поведінка» розглядається як родове поняття, що охоплює всі вимірювані реакції організму: дію, діяльність, реакцію, рух, процес, операцію тощо.

Для соціології характерне розмежування понять «поведінка» і «соціальна поведінка». І якщо «поведінка» розглядається як взаємодія усіх живих істот із довкіллям, то «соціальна поведінка» розкривається вже як поведінка людини, що формується, розвивається і проявляється в умовах суспільного життя, а тому має соціально зумовлений характер.

У філософії поняття «поведінка» також характеризує процес взаємодії живих істот із довкіллям, а поведінка людини визначається як здатність людини до діяльності у матеріальній, інтелектуальній та соціальній сфері життя.

Необхідно відзначити, що дехто з науковців (В.Н. Кудрявцев, В.В. Лунеев та інші), котрі займаються проблемою поведінки, вважають, що такі дефініції не повною мірою розкривають це поняття. Так, В.Н. Кудрявцев, наприклад, зазначає, що подібні дефініції, «не зовсім достатні для характеристики поведінки людини, особливо якщо враховувати, що майже так само біологи та зоопсихологи визначають поведінку тварин» або «описують лише пасивну адаптацію до середовища, у той час як для людини властиво, перш за все, активне втручання в оточення, перебудова її у відповідності зі своїми планами, потребами та інтересами» [1, с.7]. Відповідно, найбільш повними, прийнятними та адекватними, на його думку, можна вважати ті визначення, котрі повніше враховують роль свідомості та інших якостей людської особистості. Визначаючи людську поведінку, Т. Шибутані зазначає: «Свідома поведінка виступає конструктивною, творчою; це щось таке, що утворюється в результаті цілого ряду пристосувань до постійно змінюваного поля сприйняття» [2, с.162].

Із положення про те, що категорія «діяльність» найповніше визначає поведінку людини на соціальному рівні, виходить М.С. Каган, підкреслюючи: «Для означення вищого виду активності живих систем деякі філософи використовують поняття діяльність» [3].

Для І.М. Сеченова рефлекс – це не конкретний нейромеханізм, а загальний пояснюючий принцип. Сеченов розумів поведінку як рефлекторне безвідносно до конкретного – наукового знання про нерви, м'язи та мозкові центри» [6, с.9]. Тобто поведінка людини, згідно з вченням І.М. Сеченова, залежить від напрацьованого суспільством та різноманітними соціальними групами норм, цінностей і установок. Погляди і відкриття І.М. Сеченова були значно збагачені та розширені І.П. Павловим, О.О. Ухтомським та іншими.

Сутність поведінки людини у контексті біологізаторського підходу розкривають російські психологи і філософи, засновники і послідовники культурно-історичної психології Л.С. Виготський, А.Р. Лурія, А.В. Запорожець, П.Я. Гальперін, Б.В. Зейгарник та інші. Розглядаючи поведінку людини як результат тривалої біологічної еволюції, вони відслідковують зародження складних форм людської діяльності від найпростіших одноклітинних організмів. Поведінкою Л.С. Виготський називає «всі ті рухи, котрі здійснюються лише живими істотами, що і відрізняє їх від неживої природи» [9, с.76].

Біологізаторську концепцію відображає біологічне спрямування в соціології, основоположником якої вважається Г. Спенсер, котрий виступав за впровадження в соціологію

принципів еволюційної теорії. Він писав: «Ми повинні поглянути на поведінку, що проявляється нині істотами усіх родів, як на наслідок тієї поведінки, котра довела життя будь-якого роду до його нинішніх висот. А це рівнозначно... дослідженню еволюції поведінки. Еволюція поведінки відповідає еволюції побудов і відправлень» [10, с.424].

Всередині біологічного напрямку виокремлюються дві школи – органічна і соціальна (соціальний дарвінізм). Представники органічної школи П. Лілієнфельд, Р. Вормс та ін. проводили аналогію між біологічними і соціальними організмами. І ті й інші подібні в процесах росту, автономії, наявності розподільних і регулятивних систем, тому, з точки зору Р. Вормса, будь-які революційні зміни у суспільстві протиприродні і згубні як для всього суспільства, так і для кожної окремої людини. Соціальний дарвінізм в особі своїх представників У. Беджгота, Л. Гумпловича, А. Смолла та інших зробив спробу поєднати обидві концепції та показати складність і суперечність існування людини та її діяльності. Соціал-дарвіністи розкривають, виводячи суспільне становище людей з людських біологічних якостей. Як результат природного відбору серед біологічно нерівноцінних людей вони розглядали і невдачі людей у соціальних взаємодіях. Відповідно, натуралізуючи всі соціальні явища, дослідники тим самим зводили сутність поведінки людини виключно до біологічних явищ.

Вказуючи на біологічну складову сутності поведінки людини, К. Лоренц зазначає: «У виникненні всіх органічних форм поряд із процесами мутації та рекомбінації генів важливу роль відіграє природний відбір. У процесі відбору виробляється те, що ми називаємо пристосуванням: це справжній пізнавальний процес, за допомогою якого організм сприймає наявну в оточуючому середовищі інформацію, важливу для його виживання, або, іншими словами, знання про оточуюче середовище. Форми будови тіла і поведінки могли виникнути лише у результаті відбору та пристосування і ніяк не інакше» [11, с.5].

Відображає погляди біологізаторської концепції і психоаналітична (фрейдівська) концепція поведінки людини, розроблена і сформульована З. Фрейдом. Найважливішими в поведінці людини він називав вроджені, біологічні інстинкти, потяги, що зазнали впливу праісторичних епох, але не піддалися зовнішнім впливам. Основний потяг – сексуальний інстинкт – Ерос, що вимагає безпосереднього задоволення і блокований «цензором» особистості – «Я – ідеал», котрий «відповідає всім вимогам, що висувуються до вищого начала в людині» [12, с.438]. Потяги З. Фрейд визначав, як «наявне в живому організмі устремління до відновлення будь-якого попереднього стану, котрий під впливом зовнішніх перепон жива істота змушена була залишити» [12, с.404]. Допускаючи аналогію «статевого потягу» з потягом до їжі, він зазначає: «Я-ідеал виступає таким чином, спадкоємцем Едіпового комплексу і відповідно, вираженням найпотужніших рухів. Виставивши цей ідеал, Я змогло оволодіти Едіповим комплексом і одночасно підкорити Воно» [12, с.438]. Після закінчення Першої світової війни інтереси З. Фрейда дещо змістилися від індивідуально-біологічної до соціальної психології, в котрій аналізується індивід як член соціальної групи, оскільки поведінка людини піддається в масі відповідним регресивним змінам.

Неофрейдисти, переглядаючи вчення класичного психоаналізу, виходять із положення про вирішальну роль соціокультурних факторів при детермінації особистості людини. Г. Маркузе, К. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, В. Райх та інші відмовляються від трактування статевого потягу як головного мотиву в поведінці людини і основного джерела психічних захворювань. Однак, як зазначає К.С. Тарасов, «у своїх теоріях вони зберігають основну тезу класичного психоаналізу: детермінованість поведінки людини несвідомими афективними потягами» [13, с.86].

Представники соціобіології Е.О. Уілсон, Р. Александер, Д. Береш та інші виступають з ідеєю, що соціальні умови, які впливають на поведінку людини, є не що інше, як фон для проявлення її біологічних якостей, тобто кожна людина облаштовує своє життя відповідно до своєї біологічної природи. Е. Уілсон зазначає, що «людська соціальна поведінка ґрунтується на генетичному фундаменті ..., вона організована деякими генами, котрі ми розділяємо з тими видами, що близько знаходяться до нас, та іншими генами, котрі є унікальними для людських істот» [14, с.32]. Він стверджує, що сутність людської особистості детермінується генами, а зміна суспільного становища людини не може змінити її природу. Основоположним моментом для такого висновку є те, що людина розглядається соціобіологами як «типовий представник» тваринного світу і «її унікальність не більша унікальності будь-якого іншого виду тварин, а крім того, вона в своїй поведінці розділяє ряд загальних рис із приматами» [15, с.132].

Позиції біологізаторської концепції відображає евгеніка – вчення про спадкове здоров'я

людини, про можливі методи впливу на еволюцію людства для удосконалення його пророди. Її зарубіжні представники (Ф. Гальтон, Ч. Давенпорт, Г.С. Аллен, Е. Майр та ін.) поставили перед собою завдання – створити вищі раси. У цьому прагненні спостерігається вплив ніцшеанської філософії. Е. Майр, наприклад, вважає основним, що рухало еволюцію в минулому і буде рухати в майбутньому на шляху до «надлюдини», збагачення популяції генами видатних особистостей. У минулому такими особистостями були вожді або глави племен, і завдяки передачі їх високоякісних генів багатьом нащадкам, за твердження Е. Майра, був забезпечений досить швидкий процес еволюції мозку. Причинами зупинки подальшого розвитку мозку людини він називає перехід від полігамії до моногамії, наголошуючи, що лише еugenічні заходи здатні врятувати людство від виродження. Вихід із цієї ситуації в соціальному аспекті вбачається у зміні податкової політики. Нова податкова політика повинна, на думку Е. Майра заохочувати розмноження людей, від яких можна очікувати добре потомство [17]. Отже, згідно з ученням прихильників еugenіки, сутністю людської поведінки можна керувати, вкладаючи в індивідуальний розвиток відповідну першопричину.

Проаналізувавши ряд теорій біологізаторської концепції, зазначимо, що апологети натуралістичного підходу спираються на тезу про те, що сутність поведінки людини детермінується генами, а зміни суспільного становища людини не змінюють її природу. Біологізаторський підхід ігнорує якісні розбіжності в поведінці людей і тварин, а, по суті, знімає проблему співвідношення біологічного і соціального в людині. Як зауважує О.Г. Мисливченко: «Зрозуміло, що біологічне аж ніяк не становить сутність людини вже хоча б тому, що воно притаманне не лише людині» [18, с.61]. Однак, неспроможність біологізаторського підходу щодо дослідження сутності поведінки людини підтверджується не лише тими науковими даними, котрі розкривають соціальну сутність людини, а й усією історією людства. Особливо яскраво це характеризується подіями, що відбуваються в сучасному світі: революційним і національно-визвольним рухом, що руйнує уявлення про природну неповноцінність класів, етнічних груп тощо.

В соціологізаторській концепції, навпаки, всі теорії спрямовані на виявлення ступеня і значимості соціального в поведінці людини. Однією з основоположних теорій соціологізаторської концепції є біхевіоризм. Біхевіористи Е. Торндайк, Дж. Уотсон, К. Лешлі, Б. Скіннер та інші дають тлумачення поведінки людини за допомогою схеми «стимул – реакція», розглядаючи будь-який подразник як активне джерело організму. Вони досліджують соціальну поведінку людини як спосіб пристосування людини до соціального середовища. Е. Торндайк розкриває сутність поведінки «не лише як статистичну систему вже вироблених реакцій, але як такий, що ні на хвилину не зупиняється процес виникнення нових зв'язків, утворення нових залежностей, вироблення нових суперрефлексів і одночасно розірвання та знищення існуючих зв'язків, відторгнення існуючих реакцій ...» [19, с.27-28]. То ж, поведінка людини, на думку Е. Торндайка, виникає як умовний рефлекс на відповідну реакцію, на стимул зовнішнього середовища. Така реакція може бути природженою або безумовною. Людина виступає лише об'єктом впливу на неї довкілля. Біхевіористи заперечують генетичну здатність людини до тієї або іншої поведінки. Дж. Уотсон зазначає: «...Біхевіорист не знаходить більше даних, котрі підтверджували б існування спадкових форм поведінки, а також існування спадкових спеціальних здібностей (музичних, художніх тощо). Він вважає, що за наявності порівняно незначних вроджених реакцій, котрі приблизно однакові у всіх дітей, а за умови оволодіння зовнішнім і внутрішнім середовищем можливо спрямувати формування будь-якої дитини чітко визначеним шляхом» [20, с.39]. Таким чином, основним джерелом поведінки людини біхевіористи називають реактивність організму, розуміючи під цим здатність організму відповідати на відповідні подразники. Мотивація ж, з точки зору біхевіористів, – суто фізіологічний механізм, що пояснює лише розбіжності в реактивності на стимули, що надходять, і такий, що на сутність людської поведінки не впливає. Відповідно, поведінка людини, позбавлена психологічних закономірностей, втрачає свої специфічні риси, стаючи лише об'єктом впливу на неї навколишніх умов, і мало чим відрізняється від поведінки тварин.

Б.Ф. Скіннер – представник навчально-біхевіорального напрямку – заперечує «традиційну точку зору, згідно з якою людина автономна і її поведінка визначена існуванням внутрішніх факторів» [21, с.44]. Причини заперечення Б.Ф. Скіннером внутрішньопсихічних факторів полягають не в повній їх відсутності, а в неможливості здійснювати їх емпіричну перевірку. Вплив зовнішніх факторів (оточення), навпаки, після відкриття І.П. Павловим рефлексів став з точки зору

Б.Ф. Скіннера, незаперечним. «Ми повинні враховувати, що робить з організмом оточення не лише до того, а й після того, як він відкликається. Поведінка оформляється і підтримується своїми наслідками. Поведінка, котра оперує з оточенням, щоб здійснити відповідні наслідки («оперантна поведінка»), може бути досліджена за допомогою моделювання оточення, в котрому відповідні наслідки можливі стосовно до даної поведінки» [21, с.41].

Е. Дюркгейм в теорії аномії звертає особливу увагу на процес соціалізації особистості, в котрій вбачає здатність особистості адаптуватися до системи соціокультурних норм суспільства. Заборона у Е. Дюркгейма виступає формою соціальної ідентифікації особистості. Залежно від кількості заборон, які приймаються або відторгаються особистістю, вона більшою або меншою мірою втягується у соціокультурну реальність [22].

Отже, представниками соціологізаторської концепції заперечується роль природних факторів на підставі того, що таке визнання штовхає людину до пасивності. Все те, що стосується біології людини, природних передумов її існування, а також людської індивідуальності в її найрізноманітніших проявах, у рамках цієї концепції сприймається як дещо другорядне, від чого можна відходити при дослідженні сутності поведінки людини, а тим більше як первинний матеріал, якому притаманна безкінечна пластичність, яким можна безмежно маніпулювати з метою досягнення того або іншого соціального ідеалу. Отже, соціологізаторський підхід також не зовсім об'єктивний щодо пояснення сутності поведінки людини.

На нашу думку, спроби звести людську індивідуальність лише до природного (біологічного) або лише до соціального видаються методологічно помилковими і несуттєвими. Значно більше раціонального можна побачити в дослідженнях російських філософів А.Н. Леонтєва, Н.П. Дубініна, Е.В. Ільєнкова, В.Н. Мясіщева, Л. Сева та інших, котрі сутність поведінки людини виводять із соціального життя, відзначаючи при цьому біологічність її природи. Так, А.Н. Леонтєв зазначає: «Людина як природна істота є індивід, наділений тією чи іншою фізичною конституцією, типом нервової системи, темпераментом, динамічними силами біологічних потреб та багатьма іншими рисами, котрі в процесі онтогенетичного розвитку частково розвиваються, а частково притуплюються, тобто, багатогранно змінюються. Однак, не зміна цих вроджених властивостей людини породжує її особистість» [23, с.21].

Біосоціальність сутності поведінки людини відображена у працях російського філософа і соціолога П.А. Сорокіна. Він зазначає, що пояснити як поведінку людини, так і хід суспільного життя за допомогою будь-якої однієї умови або фактора (переконань або знань, способу виробництва, або раси) неможливо. Адже, на думку П.А. Сорокіна, таких умов і факторів настільки багато, що перерахувати їх просто неможливо, оскільки сутність людської поведінки розглядається ним у сукупності трьох основних груп факторів: 1) космічних (фізико-хімічних); 2) біологічних; 3) соціально-психічних [26, с.74-156]. Лише сукупність сил, що входять до цих груп, можуть регулювати поведінку кожного члена суспільства, організацію будь-якої соціальної групи і хід суспільних подій.

Досліджуючи сутність поведінки людини, Ф. Хайдер, Ф. Лютенс та інші в теорії атрибуції намагаються примирити біологізаторську і соціологізаторську концепції. Вони стверджують, що і внутрішні сили (особисті якості, такі, як здібності, зусилля і втомлюваність), і зовнішні сили (властивості довкілля, наприклад, правила і погода), доповнюючи одна одну, визначають поведінку людини. Ф. Лютенс зазначає: «Такі важливі детермінанти поведінки видаються уявними, а не реальними, оскільки люди поводять себе по-різному залежно від того, сприймають вони внутрішні або зовнішні атрибути повністю або, хоча б, деякі з них вони визнають домінуючими» [20, с.132].

Таким чином, при визначенні сутності поведінки людини необхідно враховувати як прородні начала, з якими вона народжується (визначену, генетично закріплену зародкову ієрархію потреб, інтелектуальні можливості, емоційні переваги), так і ті умови життя, котрі її оточують від народження і до смерті. «Процес соціалізації людини розпочинається не з «нуля», а з відповідної індивідуально-відмінної «величини». Людина саме тому і змогла піднятися на такий високий рівень соціального розвитку, що від народження отримує таку біологічну організацію, в котрій з самого початку закладені... можливості її універсального соціально-діяльного функціонального розвитку». Відстоюючи таку думку, Я. Йориш зауважує: «З філософської точки зору правильним рішенням є не відрив біологічного і соціального і не зведення одного до іншого, а визнання наявності двох, відносно незалежних одна від одної сфер буття, що постійно взаємодіють та взаємовизначають одна одну». Таким чином, на вирішення питання про співвідношення

біологічного та соціального в сутності поведінки людини впливає загальний контекст, в якому досліджується конкретна людська поведінка.

Список використаних джерел:

1. Кудрявцев В. Н. Закон, поступок, ответственность / Владимир Николаевич Кудрявцев ; АН СССР. – М. : Наука, 1986. – С. 7.
2. Шибутани Т. Социальная психология / Тамотсу Шибутани ; [пер. с англ. В. Б. Ольшанского]. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. – С. 162.
3. Каган М. С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа) / Моисей Самойлович Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
4. Выготский Л. С. Этюды по истории поведения : Обезьяна. Примитив. Ребенок / Л. С. Выготский, А. Р. Лурия. – М. : Педагогика – пресс, 1993. – С. 76.
5. Спенсер Г. Синтетическая философия / Герберт Спенсер ; [пер. с англ. в сокращенном изложении Г. Коллинза]. – Киев, 1997. – С. 424.
6. Лоренц К. З. Оборотная сторона зеркала / Конрад З. Лоренц ; [под ред. А. В. Гладкого]. – М. : Республика, 1998. – С. 5.
7. Фрейд З. Психология бессознательного: сборник произведений / Зигмунд Фрейд ; [сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М. Г. Ярошевский]. – М. : Просвещение, 1989. – С. 404, 438.
8. Тарасов К. Е. «Фрейд-марксизм» о человеке / К. Е. Тарасов, М. С. Кельнер. – М. : Мысль, 1989. – С. 86.
9. Wilson E. O. On Human Nature / E. O. Wilson. – Cambridge (Mass), 1978. – P. 32.
10. Wilson E. O. Biology and the Social Sciences / E. O. Wilson // Daedalus. – 1977. – № 4. – P. 132.
11. Комаров М. С. Социобиология и проблема человека / М. С. Комаров // Вопросы философии. – 1985. – № 4. – С. 133.
12. Мысливченко А. Г. Проблема человека в марксистско-ленинской философии / Александр Григорьевич Мысливченко. – М. : Знание, 1973. – С. 61.
13. Торндайк Э. Принципы обучения, основанные на психологии / Э. Торндайк // Основные направления психологии в классических трудах. Бихевиоризм. – М. : ООО «Изд-во АСТ-ЛТД», 1998. – С. 27–28.
14. Уотсон Дж. Поведение как предмет психологии (бихевиоризм и необихевиоризм) / Дж. Уотсон // Хрестоматия по истории психологии / под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М. : Просвещение, 1980. – С. 39.
15. Скиннер Б. Ф. Технология поведения / Б. Ф. Скиннер // Американская социологическая мысль : тексты / под ред. В. И. Добренкова. – М. : Изд-во Международного ун-та бизнеса и управления, 1996. – С. 41, 44.
16. Див. : Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Эмиль Дюркгейм ; [пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана]. – М. : Канон, 1995. – 352 с.
17. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев // Психология личности : тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 21, 24.
18. Сэв Л. Марксизм и теория личности / Люсьен Сэв. – М. : Наука, 1972. – С. 268.
19. Сорокин П. А. Общедоступный учебник социологии : статьи разных лет / Питирим Александрович Сорокин ; Ин-т социологии. – М. : Наука, 1994. – С. 74–156.
20. Лютенс Ф. Организационное поведение / Фред Лютенс. – М. : Инфра-М, 1999. – С. 132.

** Гарасимів Тарас Зеновійович – доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.*

УДК 340

Олексій Задосенко *

КОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізуються загальнотеоретичні аспекти кодифікації, співвідношення понять кодифікації і систематизації, пропонуються основні напрямки дослідження кодифікації цивільного процесуального законодавства.